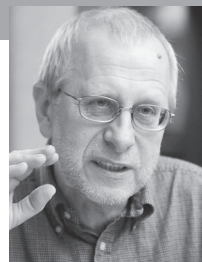

Tiit Hennoste

Tartu Ülikooli suulise kõne
ja vestlusanalüüsi teadur

Partikli-ilm 1

Mis on partiklid ja milleks nad head on?

Artiklisarja sissejuhatus

Selle looga alustame pikemat artiklisarja, mille teemaks on partiklid ja nende kasutamine eesti keele erinevates registrites, nii suulises vestluses, tsättides, ilukirjanduses kui ka mujal.

Mis on partiklid?

Sõnad jagunevad kolme suurde rühma. On iseseisvad ehk täistähenduslikud sõnad: nimisõnad, tegusõnad, omadussõnad, arvsõnad, määrsõnad, asesõnad, asemäärsõnad. On abisõnad, mille abil seotakse iseseisvad sõnad fraasideks ja lauseteks: abiverbid, abimäärsõnad, sidesõnad ja kaassõnad. Ja on partiklid, mis jäävad lause põhistruktuurist välja ning täidavad tekstis ennekõike pragmaatilisi, suhtluslikke rolle. Partiklid jagame kolme rühma.¹ **Suhtluspartiklid** esinevad dialoogis ning saavad seal moodustada üksi kõnevooru.

Piiripartiklid esinevad ka põhiliselt dialoogis, aga iseseisvat kõnevooru ei moodusta. Nad paiknevad ennekõike kõnevoorude alguses, aga ka vooru lõpus või pikema monoloogi sees lausete piiril. **Liikuvad partiklid** ei moodusta samuti üksi kõnevooru, kuid saavad voorus ja lauses vabamalt liikuda. Need partiklid esinevad nii dialoogis kui monoloogis.²

¹ See liigitus leidub suure „Eesti grammatika“ (2023) suulise keele osas lk 1066 ning erineb kirjaliku keele liigitusest, kus partiklid on jagatud rõhumäärsõnadeks ja hüüdsõnadeks.

² Vt pikemalt Tiit Hennoste, Gerson Klumppi ja Helle Metslangi artiklit „Diskursusemarkerid ja pragmaatika“ (Keel ja Kirjandus 2022: 1–2) ning „Eesti grammatika“ (2023) eri peatükke.

Suhtluspartiklid

Suhtluspartiklid on jagatud nelja rühma: dialoogipartiklid, avatud partneriparanduse algatajad, afektiivsed suhtluspartiklid ja tähelepanupüüdjad.

Dialoogipartiklid reageerivad ühelt poolt vestluskaaslase eelnevale kõnevoorule ning teiselt poolt juhivad ka vestluse edasist käiku. Nende seas on kolm keskset rühma: vastamine küsimustele, nõustumine, öeldu kinnitamine (*jah, jaa, mhmh*); informeerituse muutumise osutamine (*aa, ahah, ahaa*); kõnelemisest või vestlusest distantseerumine (*mhmh, mhm*).

Näites (1) kasutab V partiklit *ahah*, mis osutab, et tema informeeritus on pärast H vastust muutunud. Teisalt näitab partikkel, et saadud info on piisav selleks, et see teema lõpetada. Sellele viitab partikli kordamine ja järgnev lause *sis on ju `väga ästi*³. Transkriptsiooni selgitusi vaata lähemalt artikli lõpust.

- (1) 01 V: .hh mis `uudist.
02 H: no ma sain=ee sain `bee.
03 V: **ahah=ahah**, sis on ju `väga ästi.

Avatud partneriparanduse algatajad (*ah, mida, kuidas*) osutavad, et vestluskaaslase eelnevas voorus oli mingi lahendamist vajav probleem, aga ei märgi seda täpsemalt. Tavaliselt kasutatakse neid siis, kui eelnevat vooru pole piisavalt hästi kuulnud. Seda näitab omakorda eelneva kõneleja vastus, kes kordab oma eelnevat vooru (näide 2).

- (2) 01 H: `elistasid talle=vä.
02 (0.6)
03 V: `ei, ma nägin teda esmaspäev `koolis.
04 (0.2)
05 H: **ah**
06 (0.2)
07 V: ma nägin `esmaspäev `koolis teda.

Afektiivsed suhtluspartiklid (hüüdpotiklid) väljendavad ennekõike kõneleja emotsioone. Neid partikleid on tohutu palju, sagedasemad neist *oi, oo, oh, ai* (näide 3).

³ H märgib telefonivestluste näidetes helistajat ja V vastajat. Silmast silma vestluste näidetes märgivad suhtlejaid muud tähed.

- (3) 01 P: mis `viissada. (.) see kaart maksab rohkem kui `viissada.
 02 [he he he]
 03 T: [oi oi oi oi oi oi]

Tähelepanupüüdjad (aktiivsed suhtluspartiklid) on sõnad, mille keskseks tegevuseks on kellegi tähelepanu äratamine või kutsumine. Näites 4 esinevas kolme inimese vestluses kasutab tütar T ema E tähelepanu võitmiseks partiklit *kule*.

- (4) 01 E: `neli koma `viis.
 02 (4.0)
 03 E: si`lindreid
 04 T: **kule** `emme.
 05 P: kaks`teist.
 06 T: kas ma viskan `kõik lilled [ära=või]
 07 E: [`kaksteist] viska `kõik `ära.

Piiripartiklid

Piiripartiklid seovad terveid kõnevoore või pikemaid tekstiosi, ennekõike dialoogis, aga ka monoloogides. Nimi ütleb, et nad asuvad üksuste piiridel, tavaliselt kõnevooru alguses, ja lubavad kuulajal ennustada, mida kõneleja plaanib järgnevalt teha. Statistiliselt kesksed piiripartiklid on *ja, aga, a, et, nii et, no*. Osa partikleid näitavad, et algav voor muudab vestluse suunda (näiteks *aga* või *a* vooru alguses viitab, et kõneleja alustab uut teemat või alateemat). Teine osa tõstab esile semantilisi-pragmaatilisi suhteid kõnevoorude vahel. Näiteks *no* vastuse alguses viitab, et tulemas on partnerile mitte-eelistatud vastus, *et* alustab seletust, järeldust või kokkuvõtet. Mitmed piiripartiklid on samal ajal ka sidesõnad, näiteks *ja, või, aga, et, nii et*. Partiklit ja sidesõna eristab asukoht. Erinevalt partiklitest asuvad sidesõnad lause sees ning seovad omavahel sõnu ja fraase.

Näites (5) on kõrvallause alguses olev *et* sidesõna (rida 1), referaadi alguses olev ja eelneva verbiga kokku hääldatud *et* on sidesõna ja partikli piiril (rida 3) ning kõnevooru alguses ja lõpus olev ning partneri eelneva jutu üldistamist alustav *et* partikkel (rida 7).

- (5) 01 V: .hh ma `eile helistasin `Kallele tahtsin noh=**et**=ee äkki
 02 võiks `vaatama minna.
 03 H: mhmh mhmh
 04 V: .hh aga ta `üts=**et** ta ei taha vist kedagi `näha=**et**. .hh **et**
 05 noh=**et** seeh
 06 (0.3) nagu matab `hinge=**vist** ja `köha=**on**=ja.
 07 H: ahah ahah
 08 (1.0)
 09 H: **et** ta lihtsalt ei `jaksa ilmselt.

Liikuvad partiklid

Liikuvad partiklid paiknevad ennekoike lausete sees ja seovad lauseid laiema kontekstiga, väljendavad kõneleja hoiakuid ja suhet suhtluspartneriga. Siia rühma kuulub palju sõnu, mille seast sagedasimad on tähestikulises järjekorras *ikka, ju, juba, ka, küll, nagu, nii, nüüd, siis, vist, võib-olla, väga*. Neid partikleid saab jagada mitmesse rühma ja mitmel viisil. Siin ainult mõned näited.

Kõige sagedasema rühma annavad **värvingupartiklid** (sagedasimad *ikka, ju, küll, nüüd, siis*), mis näitavad, kuidas kõneleja suhtub öeldavasse, väljendades näiteks pahameelt, imestust, tõrjumist jm. Näiteks partikkel *ju* osutab, et öeldu peaks olema partnerile tuntud või endastmõistetav (näide 6).

- (6) 01 H: \$ no mis sa `teed. \$
 02 (.)
 03 V: .hhhh eeee kirjutan `referaati ümber.=hh
 04 (0.3)
 05 H: ega sa=i=`viitsi=**ju** tegelikult `präegu.
 06 (0.3)
 07 V: mida.
 08 (.)
 09 H: kirjutada.
 10 V: ma `pean.

Teine sage rühm on **modaalpartiklid**, mis annavad edasi kasutaja hinnanguid kõne all oleva nähtuse tõenäosuse, kindluse või vältimatuse kohta. Osa neist on pehmendavad partiklid, mis näitavad, et öeldu tõsikindlus

on madal (sagedased on *vist*, *võibolla*, näide 7), teised on intensiivistavad partiklid, mis osutavad suurt tõsikindlust (*kindlasti*, näide 8).

(7) 01 H: ahah, aga `millal tal `kool `umbes `lõpeb.
02 V: eeeeeq mingi väga `õhtul **vist**.

(8) 01 A: .hhh väga `tore, mis me laulule `hindeks paneme.
02 B: **kindlasti** `viis.

Pehmendajatele on lähedased **ligikaudsuspartiklid**, mille keskseks tähenduseks on 'umbes': *nii* (*nii kümme korda*), *oma* (*oma kaks meetrit*) ning **ettevaatuspartikkel** *nagu* (näide 9). Intensiivistajatele lähedased on **intensiivsuspartiklid**, mis tugevdavad omaduse või määra intensiivsuse astet. Siin on sagedased *väga* ja samuti *nii* (näide 10).

(9) 01 V: a `kesse `räägib.=
02 H: \$ @ `kesse `räägib, @ no::: kas=sas sis `aru ei=`saa
03 `kesse `rää[gib.] \$
03 V: [`eri]ti ei=`saa **nagu**.

(10) \$ ja `parem t(h)agumine kints mul `**nii** `sügeleb, \$ nüüd ma sin
`seisin ja nüüd ma `kratsisin.

Omaette rühma moodustavad suulises kõnes ja kirjandusdialoogis esinevad **eneseparanduspartiklid**, mille rolliks on järjeotsimine (sagedased *noh*, *nagu*) ja lausete ümbertegemise algatamine (*või*, *tähendab*). Näites (11) osutab kõneleja partikliga *või* ümbertegemise algust, mille käigus asendab sõna *tantsu* sõnaga *laulu*.

(11) 01 V: ja tal oli `Tallinas siin kunagi `Kalli=Kägu (0.5) oli tantsu
02 **või** see `laulustuudio `esinemine=ja

Miks on partikleid oluline tunda?

Partiklite tähtsust näitab see, et suulise dialoogikeele 25 sagedasima tekstisõna seas on vähemalt 15 sõna, mis toimivad ainult partiklina (*jah*, *ei*, *mhmh*, *noh*, *no*) või partikli ja mõne muu sõnaliigina (*et*, *ja*, *see*, *aga*, *si(i)s*, *nagu*, *või*, *seal*, *nii*). Samas on mõned liikuvad partiklid (*noh*, *nagu* jm) sageli kuulutatud parasiitsõnadeks, mida tuleb suulises jutus vältida ja kirjalikus tekstis kustutada. Miks partiklid olemas on?

Ilma suhtluspartikliteta oleks praktiliselt võimatu vestelda. Siis jääks üldküsimumed ja soovid vastuseta, uut infot pakkuv kaaslane ei saaks teada, kas öeldu oli meile uus või juba tuntud, me ei saaks väljendada oma emotsioone ega osutada lühidalt ja kiiresti, et ei kuulnud ja paluks korrata. Ilma piiripartikliteta ei saaks me siduda oma algavat juttu vestluskaaslase jutuga ja viidata, kuhu meil on plaanis oma vooruga liikuda, näiteks märkida, et nüüd järgneb suunamuutus, kokkuvõte, kõrvalepõige vms. Ilma liikuvate partikliteta ei saaks me väljendada oma hinnanguid selle kohta, kui kindel, täpne, tõene jne on meie öeldav. Tulemuseks oleks ühelt poolt tuim ja hinnanguvaba tekst, aga teiselt poolt ka väär tekst, milles kõik oleks nagu täpne ja tõene, kuigi tegelikult ei ole. Ja lõpuks, spontaanse vestluse pidamine oleks ilma eneseparanduspartikliteta lihtsalt võimatu. Siis me peaks oma laused varem ette valmistama ja pähe õppima.

Samas, kuigi siinsed näited olid suulisest vestlusest, on partiklid tavalised ka kirjalikus keeles. Nad on hästi sagedased täätivestluses, samuti on neid palju ilukirjanduses, eriti proosa- ja näidendialoogides, kus nad teevad teksti pehmemaks, emotsionaalsemaks, lugejasõbralikumaks.⁴ Ei ole juhuslik, et partikleid on vähe näiteks külmas ja tuimas bürokraatiakeeles.

Partiklite tundmine on vajalik eesti keele kui võõrkeele õppimises. Ilma nende kasutust teadmata võib eestlase juttu tõlgendades või ise kõneldes väga viltu minna. Lisaks, partiklite kasutamine jätab kõnelejust muu hulgas mulje kui heast keeleoskajast (mitte vastupidi!).

Viidatud kirjandus

Hennoste, Tiit 2012. Elu ja kirjanduse piiril. Suhtlemine Oskar Lutsu „Kevades“. –

Looming, 11, 1621–1631.

Hennoste, Tiit 2023. Suuline keel. – Eesti grammatika. Peatoimetaja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 977–1181.

Hennoste, Tiit, Gerson Klumpp, Helle Metslang 2022. Diskursusemarkerid ja pragmaatika. Sissejuhatusesks. – Keel ja Kirjandus, 1–2, 3–18.

Hennoste, Tiit, Andra Annuka-Loik, Kirsi Laanesoo-Kalk, Andra Rumm, Andriela Rääbis, Piret Upser 2024. Sada vakka tangusoola ja kuus head partiklit kuult healt autorilt. Toim Külli Prillop, Annika Viht. Keelde. Keelel. Keelest. Pühendusteos Külli Habichtile 60. sünnipäevaks. Tallinn: EKSA, 429–440.

⁴ Vt Oskar Lutsu kohta Hennoste 2012 ning Lydia Koidula kohta Hennoste jt 2024.

Transkriptsioonist

- Sõnad on kirjutatud üles nii, nagu kõneleja neid hääldab. Lausungi alguses ei kasutata suurtähte. Lausungid lõpevad tavaliselt langeva intonatsiooniga, mida märgib punkt. Väiksema intonatsioonilangusega piirid märgitakse komaga.
- Pausid on jagatud kaheks: mikropausid pikkusega kuni 0.2 sekundit (.) ja pikemad pausid, mida mõõdetakse kümnendiksekundites (0.4).
- Rõhulise sõna rõhulise silbi algusesse märgitakse graavis ('*võimalik*).
- Venitatud häälikud märgitakse kooloni(te)ga (*mina::*).
- Kokku hääldatud sõnad ja üksteisele otsa räägitud kõnevoorud ühendatakse võrdusmärgiga (*tuled=vä*).
- Korruga rääkimise algus ja lõpp märgitakse nurksulgudega [...].
- Sulgudes *h* sõna sees märgib naerdes öeldud sõna (*s(h)õna*), \$.....\$ ümbritsevad naerva häälega öeldud löiku, @.....@ märgivad üldist hääletooni või hääle kvaliteedi muutumist.
- Lisaks on eraldi märgid hääleka sissehingamise (*.hhh*) ja väljahingamise tarvis (*tule=h*).

OK